

«بسم الله الرحمن الرحيم»

عنوان

بررسی مشکلات تک فرزندی در جامعه

زینب موسوی^۱

بهار ۱۴۰۳

چکیده

تک فرزندی پدیده‌ای است در علم جامعه‌شناسی، نوعی از خانواده هسته‌ایست که از تغییر در سبک زندگی افراد جامعه پذیر بوجود می‌آید. مشکلات متعددی را برای پدر و مادر و کلان جامعه می‌تواند به دنبال داشته باشد. منابع اسلامی به جایگاه ازدواج به عنوان مقدمه فرزندآوری توجه زیادی داشته و وجود فرزند را هم از لحاظ جنبه سود و منفعت دنیوی و هم سود و منفعت اخروی مورد تاکید قرار داده‌اند. پس کاهش جمعیت و سوق به سمت تک فرزندی خلاف روح ایمان و فلسفه اسلام است. نوعی آسیب به شمار می‌رود. در بعد فردی از قبیل: بلوغ زودرس، فرزند سالاری، فشار روانی زیاد و کم شدن روابط اجتماعی و فرد گرایی و در بعد اجتماعی مانند: سالمندی جمعیت، کمبود نیروی افتخارآمیز، کاهش روابط خویشاوندی و روابط اجتماعی.

کلید واژه: تک فرزندی، جمعیت، جامعه.

مقدمه

بررسی مشکلات تک فرزندی در جامعه مورد بررسی قرار گرفته است. که چرا مسئله جمعیت مهم است؟ جمعیت منبع قدرت و رکن مهم پیشرفت و

^۱ مدرسه علمیه فاطمه الزهراء (سلام الله علیها)، سطح دو

توسعه جامعه است. به همین دلیل توجه به جمعیت و آگاهی از آسیب‌های اجتماعی و مبارزه با آنها حائز اهمیت است. این موضوع در کتاب‌ها و مقالات گوناگونی مورد بررسی قرار گرفته از جمله کتاب رازقیت الهی و افزایش جمعیت به قلم سیدمرتضی موسوی و نظام خانواده در اسلام به فلمحسین انصاریان و آسیب‌های تک فرزندی از دیدگاه اسلام به قلم کریم دژ برار و در مقالات آسیب تک فرزندی و... کار شده است. امروزه بنا به دلایلی همانند مشکلات اقتصادی و نگرانی از تامین هزینه‌ها، مشکلات چند فرزندی، ازدواج در سنین بالا، جدایی زوجین قبل از به دنیا آمدن فرزند دوم، کافی دانستن یک فرزند و دلایل بسیار دیگر تعداد والدین تک فرزند رو به افزایش است. تک فرزندی گرچه پدیده جدیدی نیست اما در جامعه ما هیچ زمانی مانند الان فراگیر نبوده است در میان آموزه‌های اسلامی نه تنها به تک فرزندی توصیه نشده بلکه با آن مخالفت و با رعایت شرایطی دعوت به ازدیاد نسل شده است. در این نوشتار تلاش شده به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود؛ اولاً علل انتخاب تک فرزندی در جامعه چیست؟ و ثانیاً چه پیامدهایی می‌تواند به دنبال داشته باشد؟

که با روش کتابخانه‌ای و فیش نویسی جمع آوری شده است.

مفهوم شناسی تک فرزند

معنای لغوی و اصطلاحی تک فرزند؛ تک به معنی اندک و قلیل و کم باشد.^۱ و فرزند به معنی پسر یا دختر هر مرد یا زنی نسبت به خود او، بچه می‌باشد.^۲

مفهوم تک فرزند شخصی است که برادر یا خواهری ندارد.^۳

مفهوم شناسی جمعیت

۱. لغت فرس اسدی چاپ اقبال صفحه ۳۰۹

۲. فرهنگ فارسی عمید

۳. مشکلات تک فرزندبودن چیست؟، سایت ایمننا

معنای لغوی و اصطلاحی جمعیت؛ به معنی انجمن شدن، گرد هم آمدن، گروه^۱ واژه یا عبارت "جمعیت" به معنی افرادی است که در یک ناحیه جغرافیایی مثلاً (شهر یا روستا) زندگی می‌کنند.^۲

مفهوم شناسی جامعه

معنای لغوی و اصطلاحی جامعه؛ واژه جامعه از نظر لغوی اسم فاعل مونث از مصدر «جمع» و به معنای گردآورنده، فراهم کننده و جمع کننده است.^۳ اصطلاح جامعه در میان دانشمندان اجتماعی از پر ابهام‌ترین و کلی‌ترین واژگان است. ابهام مزبور تا جایی گسترش یافته که گاه با واژگانی مانند «ملت»؛ «امت» و مفاهیمی دیگر و حتی با اصطلاح تمدن به معنای «مجموعه ای گسترش یافته در دوره ای قابل ملاحظه از زمان» نیز مترادف شده است.^۴

خانواده، رکن جامعه و کانون آرامش

از آنجا که هدف سیاست‌های استعماری در کاهش جمعیت، کانون خانواده هاست. آنان نگاه خود را به این نهاد مقدس معطوف داشته‌اند که سخت با ذکر اهمیت آن پی می‌گیریم.

نهاد خانواده اصلی‌ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ‌های گوناگون و زمینه ساز خوشبختی با روزی انسان‌ها و امت‌ها است که بر پایه تشکیل خانواده شکل می‌گیرد و با تولید مثل توسعه می‌یابد از یه رو دین اسلام به سلامت، رشد و پویایی این نهاد مقدس و سرنوشت ساز عنایت ویژه‌ای دارد.

آنچه در متون اسلامی حکمت بنیادین تشکیل خانواده به شمار آمده است، رسیدن به آرامش روانی در سایه همسر داری و داشتن فرزندان سالم و صالح می‌باشد.^۵

۱. لغت نامه دهخدا

۲. سایت blog.faradars.org

۳. لغت نامه، جلد ۵، صفحه ۶۴۸۹، «جامعه»

۴. جامعه شناسی، ص ۲۰۱

۵. انصاریان، نظام خانواده در اسلام، ص ۳۸۹

اهمیت فرزندآوری در خانواده

خانواده نخستین نهاد اجتماعی است و حفظ زندگی خانوادگی نشان از اهمیت ویژه آن دارد. تشکیل خانواده و اهمیت فرزندآوری، یکی از جنبه‌های مهم زندگی است. ازدواج از فضایل سنتی تقویت خانواده و تحکیم بنیان است که با فرزندآوری به هنگام و وجود وابستگی‌های عاطفی همراه با نظارت بر رفتار فرزندان توسط والدین، می‌تواند باعث تکامل و ارتقاء عزت نفس و سلامت روان والدین از جمله مادران شود. با این توصیف به نظر می‌رسد توصیه به فرزندآوری و تبیین برکات آن در زندگی از نگاه اسلام، فرهنگ ایران و یافته‌های دانش تجربی، به نوعی اشاره به بخش مهمی از جنبه‌های کیفیت زندگی افراد در خانواده دارد. سلامت جسمی، روحی روانی و عاطفی خانواده با محوریت سلامت باروری ویژه با رعایت ارزش‌ها و کرامت انسانی همچون احترام و مسئولیت‌پذیری در زوجین شکل می‌گیرد. به باور برخی از جامعه‌شناسان خانواده، فرزندآوری و فرزندداری در ایران و جهان آنقدر مهم است که قرن‌های طولانی، زنان با هویت فرزندداری ر کنار خانه داری و شوهرداری، تعریف می‌شدند زن خوب غذای بهتر می‌پخت، از همسر بهتر پذیرایی می‌کرد و بسیار فرزند می‌آورد.^۱

پیشینه:

۱- آسیب‌های تک فرزندی از دیدگاه اسلام و علوم اجتماعی به قلم کریم دژ بر آر، از دیدگاه دین اسلام و علوم اجتماعی تک فرزندی مورد تایید قرار نگرفته، بلکه یک چالش و معضل شناخته شده است که اساس و جامعیت ک جامعه را سست و نابود می‌کند. در ایران طرح تنظیم جمعیت و کنترل جمعیت اجرا شده است، تک فرزندی یکی از عوامل کاهش جمعیت به حساب می‌آید و زیر مجموعه کاهش جمعیت است.

۲- نظام خانواده در اسلام به قلم حسین انصاریان، مسلم است که اهمیت تشکیل خانواده از شئون و اصول مربوط به آن در دین مقدس اسلام واضح‌تر از

^۱. پورطاهرزاده، آیا فرزند زیاد خوب است؟، سایت گلدون

آن است که نیازی به اثبات داشته باشد. امروزه اختلال در نظام مقدس خانواده و بی‌اعتنایی به اصول ضروری و ارزش‌های آن است که ایه‌های اصلی خود زندگی را به تباهی کشیده و دوران معاصر را به نام "بیگانگی انسان از انسان" که به بیماری غیر قابل علاج "بیگانگی انسان از خویشتن" منتهی گشته، سزاوار نموده است.

علل گرایش به تک فرزندی

۱- دلایل اقتصادی

بر اساس برخی از پژوهش‌ها، یکی از پرتکرارترین دلایلی که زنان برای کم فرزندی خود عنوان می‌کنند؛ اوضاع بد اقتصادی و ناتوانی همسران جهت تامین معیشت خانواده است؛ به گونه‌ای که به تنهایی نمی‌توانند عهده‌دار تامین مخارج زندگی باشند.^۱

در برخی تحقیقات هم مردم از جمله علل تعداد کم فرزندان را مشکلاتی همچون مشکلات تورم، هزینه‌های بالای زندگی، مشکلات تامین نیازهای زندگی، بیکاری، ناامنی شغلی، بیان کرده‌اند و محققان به این نتیجه رسیده‌اند که یکی از اهداف خانواده‌ها از کم فرزندآوری، مدیریت و اجتناب از بسیاری از این چالش‌هاست. در موارد فراوانی نچه اکثر خانواده‌های تک فرزند را به سمت تک فرزندی می‌کشاند، نبود خوراک و معیشت در سطح متوسط جامعه نیست؛ بلکه تلاش برای ارتقای وضع معیشتی و رسیدن به سطح بالاتر و مطلوب از رفاه است.^۲

اگرچه در سال‌های اخیر مردم فشارهای اقتصادی زیادی را متحمل شده‌اند؛ اما بررسی طبقات مختلف جامعه، این موضوع را تایید می‌کند که در جامعه ما، بیش از آنکه واقعیت وضع اقتصادی خانواده‌ها مانع فرزنددار شدن باشد، تصور و توقع آنها از وضع اقتصادی مطلوب، مانع این موضوع است.

۱. صادقی حسونند، «تجربه زیسته زنان دارای یک فرزند»

۲. عباسی شوازی و خانی «ناامنی اقتصادی و باروری» نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، ص ۳۷

۳. دلالی اصفهانی و اسماعیل زاده «نگرشی نو بر ایده‌های جمعیتی» ص ۹۷

یکی از عواملی که بر سلامت حفظ و تقویت خانواده بسیار موثر است، ارتباط با خویشاوندان است. ارتباط و تعامل بیشتر با خویشان سبب تعادل و پایداری خانواده و تقویت سلامت نان می‌گردد.^۱

۲- پیری جمعیت:

زمانی که جامعه به سمت تک فرزندی برود نیروی فعال برای کار اندک و در مقابل جمعیتی که به مراقبت و دریافت خدمات بیشتری دارند افزایش خواهد یافت در نتیجه تضعیف نیروی دفاعی کشور، بر هم خوردن تعادل جمعیتی، تضعیف جایگاه ایران به عنوان یک کشور شیعی، خطر سیاسی و امنیتی، خطر اقتصادی، خطرات فرهنگی و اجتماعی بخشی از عوارض پیری جمعیت است.^۲

۳- کمبود نیروی افتخار آمیز

یکی دیگر از آسیب‌های تک فرزندی بر جامعه است چرا که نیروی نخبه از جمعیت کثیر به دست می‌آید که با رواج تک فرزندی از این نیروی افتخار آمیز فعال کاسته خواهد شد.^۳

۴- کم شدن روابط اجتماعی و عدم جامعه پذیری:

جامعه شناسان با اشاره به اینکه اولین روابط اجتماعی از خانواده شکل می‌گیرد بیان می‌کنند میزان روابط اجتماعی در خانواده‌های تک فرزند کمتر است و در خانواده کم جمعیت تعداد و نوع روابطی که شکل می‌گیرد با یک خانواده پر جمعیت متفاوت است. در واقع در محیط خانواده کم جمعیت فرایند رقابت حتی با دیگر فرزندان ایجاد نمی‌شود. تک فرزندان در برخورد با محیط بیرونی و در رقابت با همسالان خود تحمل ناملایمات و مشکلات را ندارند. تلاش والدین برای برطرف کردن تمام خواسته‌های فرزند آنها را در

۱. پناهی و دیگران، "مقاله سلامت خانواده و عوامل اجتماعی و موثر بر آن" ص ۱-۳۹

۲. لائینی و دیگران، مقاله: کاهش جمعیت و تاثیر آن بر سلامت فرد و خانواده از دیدگاه اسلام، صفحه ۷۰

۳. رحمتی، زندگی بهتر با فرزند بیشتر یا کمتر؟ انتشارات فاتح خیبر، صفحه ۴۸

مقابل وقایع پیش رو ناتوان و کم حوصله می‌کند و از کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرزندان با سایر افراد کاسته می‌شود.^۱

۵- فردگرایی

در گذشته مصلحت‌های اجتماعی پررنگ‌تر دیده می‌شد و منفعت‌های فردی را در دامن آن پیگیر می‌کردند؛ ولی امروزه منافع شخصی و شادکامی فردی، تمام مناسبت‌ها و فرایندهای اجتماعی را تعیین می‌کند، و این همان هویت "فردگرایی" است که تفکر غالب خانواده‌های تک فرزند را تشکیل می‌دهد. در نگاه فردگرایانه، زندگی فرد ز آن خود اوست، نه برای جامعه و نه برای خوشنودی، بنابراین، او می‌تواند آنگونه که می‌خواهد و می‌پسندد، رفتار کند، این نگاه عقل، تنها ابزاری برای برآورده شدن خواسته‌های فردی است و اخلاق و آرمان‌های اجتماعی باید خود را با خواسته‌های افراد همراه کند. چیرگی این گفتمان، باعث ظهور فرزندانی شده است که همه چیز را برای راحتی خود می‌خواهند و به آسایش و منفعت دیگران واقعی نمی‌فهمند، و در یک جمله در نظر آنها توجه به دیگران بی معنا، می‌گردد. در نتیجه، نمی‌توان از آنان انتظار انفاق، صبر، گذشت و خیرخواهی داشت؛ چرا که سود و منفعت این گونه افراد، از همه چیز مهمتر است، و نیز آنان محبت به دیگران و از خود گذشتگی را تجربه نکرده اند، پس توجهشان به ارزش‌های اجتماعی کم می‌شود و سرانجام حتی به پدر و مادرشان نیز عنایت و توجهی نخواهند داشت.^۲

نتیجه‌گیری:

هدف این پژوهش بررسی علل و پیامدهای تک فرزندی در خانواده‌های ایرانی است عوامل فرهنگی شامل؛ فردگرایی، مصرف گرایی، و عوامل اجتماعی شامل؛ اشتغال زنان، تحصیلات زنان و نیز عوامل اقتصادی است. پیامدهای تک فرزندی در دو بخش فردی که شامل فرزند سالاری، بلوغ

۱. کاهش رشد اجتماعی کودک مهم‌ترین پیامد تک فرزندی، به نقل از isna.ir/news

۲. ملکوتی نیا، "آسیب‌های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان"، ص ۷۳

زودرس، و فشار روانی زیاد و پیامدهای اجتماعی شامل کاهش روابط خویشاوندی، سالمندی جمعیت و کمبود نیروی افتخارآمیز وجود دارد، خانواده‌هایی که به یک فرزند اکتفا می‌کنند، اگرچه برای خودشان دلایلی مثل کمبود بودجه برای تامین نیازهای فرزند و با توجه به مسئله تربیت فرزند و... دارند اما نگاه روانشناسی دینی این موضوع؛ که تک فرزند نمی‌تواند تحقق بخش اهداف والدین باشد لذا بر مسئولین و فعالان فرهنگی است که با سیاست‌های صحیح اسلامی معضل تک فرزندی را از جامعه پاک کنند و جامعه را به سوی جامعه مهدوی سوق دهند.

فهرست منابع:

- ۱_ انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، ام ابیها، قم، ۱۳۸۶
- ۲_ باقری، معصومه، "بررسی تاثیر اشتغال زنان بر هرم قدرت در خانواده"، خانواده پژوهی، شماره ۱۸، ۱۳۸۸.
- ۳_ پناهی، محمد حسین و زارعان، منصوره "سلامت خانواده و عوامل اجتماعی موثر بر آن"، علوم اجتماعی، ش ۵۹، ۱۳۹۱.
- ۴_ پورطاهرزاده، اکرم، آیا فرزند زیاد خوب است؟ سایت گلدون.
- ۵- تجربی غریب آبادی، ذبیح الله، تک فرزندی از منظر جامعه شناسی، مجله وبگردی، ۱۴۰۱، به نقل از [vistanews Hulo](http://vistanews.hulo)
- ۵- جامعه شناسی، ص ۲۰۱.
- ۶- جاراللهی، عذرا، "اثر اشتغال زنان کارگر بر تعداد فرزندان"، نامه علوم اجتماعی شماره ۷، ۱۳۷۳.
- ۷- خبرگزاری فارس/ "مزایا و معایب تک فرزندی" به نقل از farsnews.ir.
- ۸- دژبرآر، کریم، آسیب شناسی تک فرزندی از دیدگاه اسلام و علوم اجتماعی، بوستان کتاب، قم، ۱۳۹۶.
- ۹_ دلالی اصفهانی، رحیم، اسماعیل زاده رضا، "نگرشی نو بر ایده‌های جمعیتی"، علوم اجتماعی، شماره ۱، ۱۳۸۶.

- ۱۰_ رحمتی، شهرضا، "زندگی بهتر با داشتن فرزند کمتر یا بیشتر" فاتح خیبر، قم، ۱۳۹۱.
- ۱۱_ سایت ایمن، "مشکلات تک فرزند بودن چیست؟".
- ۱۲_ سایت، blog.faradars.org.
- ۱۳_ شاه آبادی، زهرا، "مقاله بررسی نگرش نسبت به ادامه تحصیل پس از ازدواج" علوم اجتماعی، ش ۲۱، ۱۳۹۴.
- ۱۴_ صادقی، حسن، "تجربه زیسته زنان دارای یک فرزند"، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۶.
- ۱۵_ عابدی تک فرزندی معضلات و آسیب‌ها به نقل از www.iribnews.ir.
- ۱۶_ عباسی شوازی، محمدجلال، و خانی سعید، "نامنی اقتصادی و باروری" نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، ش ۱۷، ۱۳۹۳.
- ۱۷_ علیخواه، فردین، "پیامدهای سیاسی مصرف گرایی"، تحقیقات فرهنگی ایران، ش ۱، ۱۳۸۷.
- ۱۸_ فرهنگ فارسی عمید.
- ۱۹_ کاهش رشد اجتماعی کودک، مهمترین پیامد "تک فرزندی" (کد خبر ۹۲۰۷۰۶۰۳۲۱۴)، به نقل از [isna.ir news](http://isna.ir).
- ۲۰_ لغت فرس اسدی، چاپ قبال، ص ۳۰۹.
- ۲۱_ لغت نامه دهخدا.
- ۲۲_ لغت نامه، جلد ۵، ص ۶۴۸۹، "جامعه".
- ۲۳_ موسوی، سید مرتضی، رازقیت الهی و افزایش جمعیت، قم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی ره، ۱۳۹۷.
- ۲۴_ محمودیان، حسین، "سن ازدواج در حال افزایش"، نامه علوم اجتماعی، ش ۴، ۱۳۸۹.
- ۲۵_ مدیری، فاطمه و رحیمی، علی "اشتغال زنان نشاط زناشویی و گرایش به طلاق"، زن در توسعه و سیاست، ش ۴، ۱۳۹۵.
- ۲۶_ معدنی، سعید، نژاد فلاح، مریم، "بررسی تاثیر اشتغال زنان بر خانواده"، علوم رفتاری، ش ۲۰، ۱۳۹۳.

۲۷_ محمدی لائینی، محمد باقر "بررسی تاثیر فرزند سالاری بر روابط خانوادگی"، دین و سلامت، ش ۱، ۱۳۹۳.

۲۸_ محمدی، اصغر، صادقی، زهرا، "بررسی تاثیر فرزند سالاری و روابط خانوادگی و خویشاوندی"، زن و مطالعات خانواده، ش ۵، ۱۳۸۸.

۲۹- مدرسه علمیه نرجس خاتون (س)، دولت آباد، آسیب تک فرزندی به نقل از hawzahnews.com.

۳۰- ملکوتی نیا، علی، "آسیب های اخلاقی کاهش جمعیت فرزندان" وبگاه موسسه مطالعات و مدیریت جامع تخصصی جمعیت کشور.